

УДК 338.001.36

Рижий Ігор Борисович,
кандидат економічних наук,
професор кафедри фінансів
і управління персоналом
Івано-Франківського університету
права імені Короля Данила Галицького

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Розглянуті тенденції та особливості трансформації української економіки. Обґрунтовані основні причини, що призвели до затяжної кризи в більшості сфер господарських відносин. Висновки, зроблені в роботі, дозволяють оцінити сучасний стан національної економіки і напрями її подальшого реформування.

Ключові слова: ринок, трансформація, економіка, макроструктурні зміни, інститути, глобалізація.

Постановка проблеми. Особливої актуальності розгляду питань трансформації економіки нашої країни надає потреба інституціонального забезпечення політики реформ, завершення формування сучасної ринкової інфраструктури, утвердження ефективного господарського законодавства та стабільних правил, на які спирається економічна діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми незавершеного реформування національної економіки, невідповідність між очікуваними та наявними результатами стали предметом багатьох аналітичних досліджень і публічних дискусій як в Україні, так і за її межами. Трансформації економіки України присвячено багато наукових досліджень вітчизняних вчених, зокрема О. М. Алімова, О. І. Амоші, П. П. Борщевського, А. С. Гальчинського, В. М. Геєця, Б. М. Данилишина, Л. М. Зайцева, В. Ф. Євдокимова, І. І. Лукінова [6], В. І. Пили, В. А. Поповкіна, А. А. Чухно та ін.

Наукові здобутки вчених мають велике теоретичне і практичне значення. Проте проблема ринкової трансформації і більш динамічного економічного розвитку потребує подальшого дослідження, оскільки докорінно змінилися внутрішні і зовнішні умови функціонування економічних систем у напрямі забезпечення комплексності і економічної ефективності. І хоча ключове значення структурних чинників процесу ринкової трансформації економіки сьогодні стало загальноновизнаним, ґрунтовний системний аналіз макроекономічних структурних пропорцій у країні все ще не здійснений. Це не дозволяє точно визначити найбільш важливі структурні завдання, що підлягають пріоритетному вирішенню.

Постановка завдання. Метою цієї статті є аналіз комплексу стратегічних і тактичних задач, пов'язаних з ринковою трансформацією економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. За роки незалежності в економіці України відбулися глибокі якісні перетворення. Вдалося розв'язати одне з ключових завдань державотворчого процесу – сформувати основні атрибути національної економіки

– грошову, фінансову, платіжну, податкову, митну, банківську та інші системи, що у своїй сукупності визначають економічну інфраструктуру державності. В Україні відбувся перехід до ринкової економіки, до її певної моделі. Визначальним аспектом при характеристиці типу економічної системи є власність на засоби виробництва. Для ринкової економіки та ринкової економічної системи основним, домінуючим типом власності є приватна.

Водночас, аналізуючи стан розвитку економічної системи України, слід підкреслити, що за ці роки не вдалося створити економічну систему, здатну забезпечити динамічний розвиток країни. Процес суверенізації було обмежено здобуттям зовнішніх політичних атрибутів (значна частина покриття дефіциту державного бюджету припадає на зовнішні джерела). Серйозну загрозу для безпеки держави становлять «тінізація» та криміналізація економіки (тіньовий сектор становить до 50 % економіки), до небувалих масштабів зростає корупція.

Серед причин економічної кризи в Україні є відсутність або нерозвиненість багатьох необхідних інститутів (інститут – це порядок, закріплений у формі закону або установи, це створені людьми норми, правила поведінки, які структурують політичні, економічні і соціальні взаємодії), які опосередковують зв'язки між ринком, державою і суспільством. В Україні не сформовано ефективних механізмів взаємодії держави і ринку. Держава неохоче підтримує бізнес, а бізнес здебільшого обходить інтереси держави. Політична боротьба часто заміщується боротьбою кланових груп. Ці групи отримують можливість прямо впливати на розробку законотворчих і урядових документів.

На думку деяких дослідників, найістотнішою перешкодою на шляху ринкових перетворень є відсутність справжньої системи чітко визначених прав на власність, яка є одним із фундаментальних компонентів організаційної інфраструктури ринкової економіки і водночас життєво необхідною умовою виникнення і розвитку нового стабілізуючого сектора – класу малого та середнього підприємництва. Для швидкої й ефективної передачі державного майна у приватні руки розроблено нові методи та схеми приватизації. Одним із таких методів у країнах Центральної та Східної Європи, що передбачав передачу державного майна приватному сектору, став метод малої приватизації [4].

Головна мета нової моделі соціально-економічного устрою має бути спрямована на подолання істотних деформацій і суперечностей, що нагромадились у суспільстві на попередньому етапі, створення базових передумов для сталого економічного розвитку, поступової інтеграції в європейські та світові процеси і структури. У стислому вигляді йдеться, по-перше, про подолання глибокого розшарування суспільства, яке набуває загрозливого характеру, веде до маргіналізації населення, до втрати нацією її традиційних історичних та культурних переваг і цінностей. По-друге, мають бути створені насамперед законодавчі та інші важелі для подолання олігархізації економіки, що спричиняє формування так званої економіки влади одна з найодіозніших форм якої була в колишньому СРСР та інших країнах соціалістичного табору.

Економічна трансформація – це безперервний процес видозмін, серед яких розрізняють разові, дискретні та систематичні. Трансформація у вузькому сенсі (разові та дискретні зміни) – перехідний період (перехідна економіка, трансформаційна економіка «у вузькому розумінні») – обмежений в часі процес, який визначається поворотними подіями в суспільстві, полягає в переході від одного рівноважного стану до іншого. Тоді як трансформація в широкому сенсі (систематичні зміни) – це не обмежений в часі постійний процес перетворень системи, її елементів, зв'язків і відносин між ними [2].

Завдання трансформації на сучасному етапі розвитку України полягає в забезпеченні широкомасштабної, всеохоплюючої модернізації економіки і суспільства, надання їм сучасного, європейського вигляду, остаточного витіснення застарілих соціально-економічних форм та інституцій. В основі цієї моделі – здійснення глибоких структурних зрушень в економіці відповідно до світових тенденцій економічного та науково-технологічного процесу. Фундаментом такої моделі є інноваційна складова, на основі якої забезпечується, з одного боку, оновлення виробництва, його матеріальних активів та форм організації й управління, усіх суміжних сфер життєдіяльності. З іншого боку, інноваційний розвиток мав би стати каталізатором проривних технологій, які б гарантували випереджаюче економічне зростання порівняно з європейськими та середньосвітовими темпами.

В підсумку має бути сформована інтегральна модель економіки, суть якої не зводиться до механічного перенесення чужого досвіду на власний ґрунт або ж до орієнтації на капіталізм індустріального типу. Інтегральна модель соціально-економічного устрою має увібрати в себе все розмаїття сучасного цивілізаційного процесу, його найвищі економічні, соціальні та науково-технічні досягнення. Водночас вона повинна твердо спиратись на власну господарську структуру, її порівняльні і конкурентні переваги, враховувати національні історичні, економічні та соціальні особливості.

Базову основу сучасної моделі має складати змішана економіка. В сучасній змішаній економіці органічно поєднуються і доповнюють одне одного приватний, державний та муніципальний сектори, ринкові та державні регулятори, тобто грошово-фінансові та адміністративно-планові інструменти і важелі, внутрішні і зовнішні чинники соціально-економічного розвитку. Така модель дасть змогу уникнути однобічності, односторонності у постановці і вирішенні нагальних завдань, гіпертрофії одних складових на шкоду іншим, що, як засвідчує історичний досвід, веде до серйозної деформації системи.

У такій моделі домінуючими виступають дві складові – інноваційна та соціальна. Перша визначає головний зміст, базові структури та історичну спрямованість розвитку науково-технологічної і виробничої сфер. Друга є головним індикатором сфери розподілу і перерозподілу національного продукту.

Як показує світова практика, лише збалансований, динамічний розвиток цих двох чинників забезпечує необхідну рівновагу соціально-економічної системи, стійкість до внутрішніх і зовнішніх потрясінь та викликів, необхідний рівень гармонізації відносин у суспільстві. Інноваційна складова розвивається у надзвичайно сильному конкурентному середовищі капіталістичної глобалізації. Соціальна є передовсім продуктом історичного розвитку, національних особливостей і традицій. Питання надзвичайної ваги – знайти політичні та інституціональні рішення оптимального поєднання цих вихідних, базових елементів соціально-економічної системи.

Коротко про інші складові змішаної економіки і, насамперед, про власність. Вона завжди була і залишається досі основою соціально-економічної системи. Але вже в кінці минулого і на початку нинішнього століття відбулися істотні зміни в її змісті та функціях. Процеси дематеріалізації власності, її інтелектуального наповнення, зростання ролі нематеріальних активів, посилення значення власності на робочу силу, подальша соціалізація відносин власності – усе це надало їм більшого динамізму і гнучкості. Формуючи глибокі підвалини соціально-економічної системи, вона не справляє прямого впливу на зміст та пріоритети економічної політики, що є прерогативою різноманітних інституцій, які, як правило, не є безпосередніми носіями власності.

Крім того, відбуваються процеси диференціації та диверсифікації власності, урізноманітнення її форм. Так, у переважній більшості країн світу, особливо в найрозвинутіших його частинах, взаємодіють три головні форми власності: приватна (акціонерна, кооперативна, індивідуальна), державна та муніципальна. Україна в цьому сенсі не є винятком. Особливістю ж є те, що наші форми власності, передовсім приватна й муніципальна, поки що залишаються нерозвинутими, незрілими, інституціонально незахищеними, непрозорими.

В умовах поглиблення демократизації економічного життя, посилення ролі і відповідальності регіонів за стан місцевого соціально-економічного розвитку зростає значення муніципальної власності чи власності самоуправлінських територіальних громад. У міру нашого наближення до Європи дані процеси будуть посилюватись. Особливість муніципальної власності полягає, як відомо, в спрямованості на безпосереднє забезпечення інтересів і потреб громадян за місцем проживання незалежно від їхнього соціального статусу. Тому місцевим органам влади та органам місцевого самоврядування, їхнім численним громадським організаціям та об'єднанням треба рішучіше ініціювати прийняття Верховною Радою відповідного законодавства з тим, щоб покласти край дискусіям щодо муніципальної власності. Як і в Європі, вона повинна поліпшувати соціальне самопочуття громадян України.

Про співвідношення державного регулювання та ринкового саморегулювання продовжують точитись гострі дискусії. Для нас незаперечним є висновок про те, що в перехідних суспільствах має зміцнюватись роль держави, підвищуватись інституційна спроможність усіх структурних рівнів і ланок виконавчої влади. Водночас мають набирати силу і набувати структурної завершеності ринкові механізми та інституції, які в значній мірі є індикаторами реального стану та перспектив економіки.

Одним з головних завдань нової моделі є здійснення широкомасштабної модернізації економіки насамперед шляхом проведення глибоких структурних реформ як власне господарської системи, так і систем управління соціально-економічними процесами в державі. Без виконання даного історичного завдання про жодну реальну, ефективну, вигідну для України інтеграцію в Європу не може бути й мови. Власне, структурні реформи – це той чинник, який визначатиме наш подальший європейський поступ. Лише один перелік засвідчує масштабність і складність завдань, які стоять у цій площині.

Перш за все треба здійснити глибокі структурні зміни в економіці, профіль якої не відповідає не тільки власним інтересам і потребам, але й не вписується в європейські та світові інтеграційні процеси. Структура економіки України має базуватись, з одного боку, на галузях, що мають реальні та потенційні порівняльні і конкурентні переваги (машинобудування, ВПК, агрокомплекс, транспорт, туризм та ін.) та спиратись переважно на власний ресурсний та інтелектуальний потенціал. З іншого боку, вже зараз треба закладати підвалини і механізми, що визначатимуть спеціалізацію нашої економіки в рамках Європейського Союзу та міжнародного поділу праці.

Важливим завданням є проведення адміністративної реформи, яка має привести у відповідність з європейськими та світовими стандартами систему державного управління та місцевого самоврядування, зберігаючи національну та історичну специфіку держави. Таким чином, формування сучасної соціально-економічної моделі та європейська і євроатлантична інтеграція України є двома тісно взаємопов'язаними процесами, які мають органічно доповнювати і збагачувати один одного.

Соціально-економічні процеси в Україні, як і в інших державах, відбуваються в складному, суперечливому глобальному політико-економічному середовищі. Феномен

глобалізації неоднозначно сприймається в наукових і політичних колах світу. Спектр думок коливається від гіпертрофовано перебільшених його оцінок з боку прихильників глобалізації до повного заперечення цього зрештою об'єктивного процесу антиглобалістами. Принципова позиція полягає в тому, що глобалізація є об'єктивним, історично детермінованим процесом сучасного етапу цивілізаційного розвитку, її не можна відмінити жодними рішеннями чи навіть крайніми засобами, до яких вдаються антиглобалісти-революціонери. Однак глобалізацію не можна сприймати і як абсолютну фатальність, перед якою і окрема людина, і світова спільнота в цілому є безсилимими і безпорадними. Суть проблеми полягає, очевидно, в тому, щоб на основі всебічного вивчення глобалізаційних процесів створити адекватні механізми управління і регулювання ними, з максимальною ефективністю використати їхні переваги переваги і звести до мінімуму негативний вплив, як на рівні світового співтовариства, так і на рівні окремих держав і регіонів.

У зв'язку з євроінтеграційним курсом України та з широким розгортанням глобалізаційних процесів набувають нового звучання, але залишаються не менш актуальними такі питання, як відкритість національної економіки, рівень її реальної глобалізації, економічний суверенітет, конкурентоспроможність, самодостатність та національна економічна безпека держави. Один лише перелік проблем вказує на те, що кожна з них, очевидно, вимагає окремого обговорення та відкритих публічних дискусій.

Висновки. На основі наведеного можна зробити висновки, що бажані позитивні зрушення залежатимуть не лише від заходів у сфері макроекономічної структурної політики, але й, насамперед, від системності дій у різних сферах економічної політики. У подальшому можна виокремити комплекс конкретних заходів щодо визначення обґрунтованих макроструктурних пріоритетів і більш ефективного регулювання структурних зрушень в економіці України.

Список використаних джерел

1. Білорус. О. І. Імперативи стратегії розвитку України в умовах глобалізації / О. І. Білорус // Політична думка [Political thought]: щокварт. укр. наук. журн.– 2001. – № 4. – С. 68-83.
2. Бочан І. О. Системна трансформація економіки України та шляхи подолання кризових явищ: інституціональний підхід / І. О. Бочан // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2010. – № 29. – С. 25-30.
3. Дорогунцов С. І. Трансформація структури економіки: теорія і практика / С. І. Дорогунцов, О. С. Горська // Економіка України. – 1998. – № 1. – С. 4-11.
4. Зігалова О. А. Особливості розвитку трансформаційних економік / О. А. Зігалова // Науковий вісник НЛТУ України. – 2008. – Вип. 18. – № 9. – С. 32-37.
5. Крючков Г. К. Інтеграція України до європейських і євроатлантичних структур передбачає розв'язання ряду проблем / Г. К. Крючков // Національна безпека і оборона / Український центр економічних і політичних досліджень. – 2002. – № 8. – С. 35-37.
6. Лукінов І. І. До питання про концепцію і модель сучасного економічного розвитку України / І. І. Лукінов // Економіка України. – 2001. – № 6. – С. 4-9.

**Рыжий И. Б. Преобразование украинской экономики:
тенденции и перспективы**

Рассмотрены тенденции и особенности трансформации украинской экономики. Обоснованы основные причины, которые привели к затяжному кризису в большинстве сфер хозяйственных отношений. Выводы, сделанные в работе, позволяют оценить современное состояние национальной экономики и направления дальнейшего реформирования.

Ключевые слова: рынок, трансформация, экономика, макроструктурные изменения, институты, глобализация.

Ryzhyj I. B. The transformation of Ukrainian economics: the trends and perspectives

The current trends and peculiarities of the Ukrainian economics transformation are presented in the article. The main reasons of long-term crisis in the major spheres of economic relations are marked out. The conclusions made in the work held to assess the present condition of national economics and the directions of its following reorganization.

Key words: market, transformation, economics, macrostructural changes, globalization.

